

İbn Hişâm'ın Şerhu Katri'n-Nedâ Adlı Eseri Bağlamında Dilcilere Karşı Tutumu
Ibn Hisham's Attitude towards Linguists in the Context of His Work Titled Sharh al-Qatri'n-Nadâ

Şehmus ÜLKER

Dr. Öğr. Üyesi, Şırnak Üniversitesi, İlahiyat Fakültesi, Kur'an-ı Kerim Okuma ve Kıraat Ana Bilim Dalı
Assistant Professor, Şırnak University, Faculty of Divinity, Department of Qur'an Reading and Recitation
Şırnak, Turkey

sehmusulker82@hotmail.com

<https://orcid.org/0000-0003-0296-1385>

Makale Bilgisi / Article Information

Makale Türü / Article Types: Araştırma Makalesi / Research Article

Geliş Tarihi / Received: 12 Şubat / February 2021

Kabul Tarihi / Accepted: 19 Nisan / April 2021

Yayın Tarihi / Published: 15 Haziran / June 2021

Sayı / Issue: 26 **Sayfa / Pages:** 364-380

Atıf / Cite as: Ülker, Şehmus. "İbn Hişâm'ın Şerhu Katri'n-Nedâ Adlı Eseri Bağlamında Dilcilere Karşı Tutumu [Ibn Hisham's Attitude towards Linguists in the Context of His Work Titled Sharh al-Qatri'n-Nadâ]". *Şırnak Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi – Şırnak University Journal of Divinity Faculty* 26 (June 2021), 364-380. <https://doi.org/10.35415/sirnakifd.878254>

Etik Beyanı / Ethics Declaration: Bu makalede bilimsel araştırma ve yayın etiği ilkelerine riayet edilmiştir. Makale etik izin gerektirmeyen bir çalışma olup en az iki hakem tarafından incelenmiş ve intihal içermediği teyit edilmiştir. / In this article, the principles of scientific research and publication ethics are respected. The article is a study that does not require ethical permission. It has been reviewed by at least two referees and was confirmed that it did not contain plagiarism.

Copyright © Published by Şırnak Üniversitesi, İlahiyat Fakültesi / Şırnak, Türkiye (Şırnak University, Faculty of Divinity, Şırnak, 73000 Turkey).

Özet

Hicri sekizinci yüzyılda yaşamış olan İbn Hişâm (öl. 761/1360) Arap dilinin önde gelen âlimlerinden biri olarak kabul edilmiştir. Kaynaklarda tam ismi; Cemâlüddin Ebû Muhammed Abdullah b. Yûsuf b. Ahmed b. Abdillâh b. Hişâm el- Ensârî el-Mısırî şeklinde yer almıştır. Künyesi, Ebû Muhammed lakabı ise Cemâlüddin'dir. Ayrıca el-Ensârî, el-Mısırî ve en-Nahvî nisbeleriyle de bilinmektedir. Ancak İbn Hişâm veya İbn Hişâm en-Nahvî olarak meşhur olup tanınmıştır. İbn Hişâm, yaşadığı dönemin önde gelen âlimlerinden dersler almış ve Arap diliyle ilgili birçok eser telif etmiştir. *Muğni'l-lebib 'an kutubi'l-e'arib, Evdahu'l-mesâlik ilâ Elfiyyeti İbn Malik, Katru'n-nedâ ve bellu's-sadâ, Şerh-u katri'n-nedâ ve belli's-sadâ, Şerhu şuzûri'z-zeheb, el-İ'rab an kavâ'idil-i'rab* yazmış olduğu eserlerden bazılarıdır. İbn Hişâm'ın *Katru'n-nedâ* adlı eseri Arap dili hakkında yazdığı veciz ve kapsamlı bir gramer kitabıdır. Başta yazarı olmak üzere birçok kişi tarafından şerhi yapılmış ve bu şerhler üzerinde de çok sayıda hâşiye yazılmıştır. Çalışma konumuz olan *Şerhu katri'n-nedâ ve belli's-sadâ* adlı eser de müellifin kendisi tarafından *Katru'n-nedâ*'ya yapılan şerh türü bir eserdir. İbn Hişâm, *Şerhu katri'n-nedâ ve belli's-sadâ* adlı eserini telif ederken Arap dili hakkında uzman olan birçok alimin görüş ve eserlerinden istifade etmiştir. Söz konusu eserini telif ederken kendisinden önce yaşamış olan birçok Arap dili âlimine atıfta bulunmuştur. İbn Hişâm, *Şerh-u katri'n-nedâ ve belli's-sadâ* isimli eserinde özellikle bazı Arap dili âlimlerinin isimlerini sıklıkla zikrederken bazılarını ise çok az atıfta bulunmuştur. Müellifin söz konusu eserinde isimlerine çokça yer verdiği âlimler arasında Sîbeveyhî (öl.180/796), Kisâî (öl. 189/805), Ferrâ (öl. 207/822), Ebu'l-Hasen el-Ahfeş (öl. 215/830), Ebu'l-Abbâs el-Mubberred (öl. 286/900), İbnu's-Serrâc (öl. 316/929) ve Ebû 'Alî el-Fârisî (öl. 377/987) gibi alimler yer almaktadır. Dolayısıyla İbn Hişâm, *Şerh-u katri'n-nedâ ve belli's-sadâ* adlı eserinde birçok âliminin görüşüne atıfta bulunduğu tespit edilmiştir. Ancak kendilerine atıfta bulunduğu âlimlerin görüşlerinin hepsini kabul etmemiştir. Bu görüşlerden bazılarını kabul etmiş, bazılarını da reddetmiştir. Bazen de ele aldığı görüşlerle ilgili herhangi bir yorum ve açıklama yapmadan sadece söz konusu görüşleri nakletmekle yetinmiştir. Bazen de söz konusu görüşler içerisinde değerlendirmede bulunmuş ve kendi kanaatine göre en sahih olan görüşü tercih etmiştir. Müellifin Arap dili âlimlerine karşı sergilediği bu tutum, ele aldığı Arap dili gramer konularını iyice araştırdığını ve en sağlam bulduğu görüşü tercih ettiğini göstermektedir. Çalışmamızda, İbn Hişâm'ın Arap dili grameri hakkında telif ettiği, metin ve şerhinin kendisine ait olduğu *Şerh-u katri'n-nedâ ve belli's-sadâ* adlı eserinde çeşitli dil konularını ele alırken isimlerine çokça atıfta bulunduğu ve nahiv alanında kendilerinden istifade ettiği Arap dili âlimlerine karşı tutumu incelenmiştir. Nitekim İbn Hişâm, söz konusu eserinde birçok dilcinin görüşlerini ortaya koymuş, zaman zaman söz konusu görüşler arasında karşılaştırmalar yapmış ve kendisi bazı tercihlerde bulunmuştur. Bu çalışmada İbn Hişâm'ın özellikle nahiv alanında kendilerinden istifade ettiği ve isimlerine çokça atıfta bulunduğu Arap dili âlimleri ele alınmış ve söz konusu dilciler hakkında kısa bir tanıtım da yapılmıştır. Ayrıca bu çalışmada İbn Hişâm'ın Arap dili âlimlerine karşı tutumu, tercihleri, gerekçeleri ve görüşler nakledilirken taassupla hareket edip etmediği hususu tespit edilmeye çalışılmıştır.

Anahtar Kelimeler: Arap Dili ve Belagati, Nahiv, Şerh, İbn Hişâm, Şerhu katri'n-nedâ.

Summary

Ibn Hisham (d. 761/1360), who lived in the eighth century AH, is regarded as one of the leading Arabic language scholars. According to sources his full name is Jamâlüddin Abu Muhammad Abdullah b. Yusuf b. Ahmed b. Abdillâh b. Hisham al-Ansari al-Misri. His tag is Abu Muhammad, and his nickname is Jamâlüddin. In addition, he is known for the references like al-Ansari, al-Misrî, and an-Nahvî. However, he has been famous and known as Ibn Hisham or Ibn Hisham an-Nahvi. Ibn Hisham took lessons from prominent scholars of his time and compiled many works related to the Arabic language. Some of the works he wrote are *Muğni'l-lebib 'an kutubi'l-e'arib*, *Evdahu'l-mesâlik ilâ Elfiyyeti Ibn Malik*, *Qatru'n-nedâ wa bellu's-sadâ*, *Şerh-u Qatri'n-nedâ wa belli's-sâda Şerhu şuzûri'z-zeheb*, *al-I'rab an kawa'idi'l-i'rab*. Ibn Hisham's work called *Qatru'n-nedâ* is a succinct and comprehensive grammar book written in the Arabic language. It was annotated by many people, primarily by the author of the work himself, and many footnotes were written on these commentaries. Our study subject, called *Sharhu Qatri'n-nedâ wa belli's-sadâ*, is also a commentary work made by the author himself to *Qatru'n-nedâ*. Ibn Hisham made use of the views and works of many scholars who were experts in the Arabic language while compiling his work called *Sharhu Qatri'n-nedâ wa belli's-sadâ*. He referred to many Arabic language scholars who lived before him while he was compiling his aforesaid work. While Ibn Hisham frequently mentions some Arabic language scholars' names in his work titled *Sharh-u Qatri'n-nedâ wa belli's-sada*, he made very few references to others. Among the scholars whose names the author uses a lot in his aforesaid work are Sîbeveyhi (d.180/796), Kisâî (d. 189/805), Ferrâ (d. 207/822), Ebu'l-Hasen al-Ahfesh (d. 215/830), Ebu'l-Abbâs al-Muberrred (d. 286/900), Ibnus-Serrâc (d. 316/929) and Abu 'Ali al-Faraisi (d. 377/987). Therefore, it has been ascertained that Ibn Hisâm referred to many scholars' views in his work called *Sharh-u Qatri'n-nedâ wa belli's-sadâ*. However, he did not accept all the views of the scholars he referred to. He accepted some of these views and refused some of them. Sometimes he was content with just conveying the opinions without making any comments or explanations about the views he dealt with. At times, he made evaluations within the views in question and preferred the steadiest view according to his opinion. The author's attitude towards the scholars of the Arabic language shows that he thoroughly researched the grammatical issues of the Arabic language and preferred the views that he found the steadiest. In our study, Ibn Hisham's attitude towards the Arabic language scholars, whom he benefited from in the field of syntax and made a lot of references to while dealing with various language issues in his work called *Sharh-u Qatri'n-nedâ wa belli's-sadâ*, which was written about the grammar of the Arabic language and the text and commentary of which belongs to Ibn Hisham himself, is examined. As a matter of fact, Ibn Hisham put forward many linguists' views in his aforesaid work, made comparisons between these views from time to time, and made some preferences himself. In this study, Arabic language scholars whose works Ibn Hisham made use of, especially in the field of syntax, and whose names he referred a lot were handled and a brief introduction was made about the linguists in question. In addition, this study tries to determine Ibn Hisham's attitude towards Arabic language scholars, his preferences, justifications, and whether he acted with fanaticism when conveying opinions.

Keywords: Arabic Language and Rhetoric, Syntax, Paraphrase, Ibn Hisham, *Sharh-u qatri'n-nadâ*.

Giriş

Arap diliyle ilgili çalışmalar önce Basra'da daha sonra Kûfe'de gerçekleşmiştir. Bu iki muhitteki dil ve edebiyat çalışmaları, prensipleri ve meselelere bakış tarzları birbirinden farklı, dolayısıyla aralarında ihtilafları, münakaşaları olan iki dil mektebinin doğmasını neticelendirmiştir.¹ Daha sonra hicri dördüncü yüzyılın başlarından itibaren Bağdat'ta bulunan Arap dili âlimleri Basra ve Kûfe mekteplerinden farklı olarak yaptıkları araştırmalarda yeni bir üslup ve metot ortaya koymuşlardır. Bu metot, gramer kurallarının belirlenmesinde Basra ve Kûfe mektebi mensuplarının görüşlerini sentezleyerek iki mektep arasında uzlaştırıcı bir çizgi belirleme esasına dayanmıştır.²

Bağdat dil mektebine mensup filologlarla daha sonra Endülüs'te, Mısır'da teşekkül eden mekteplerde dil âlimleri, daha çok hicri dördüncü yüzyılın sonuna kadar toplanan malzemeyi, telif edilen eserleri kaynak edinmişler ve eski çalışmaları bazen yeni görüşler, yeni tasniflerle tekrar ele almışlar, hulâsa veya şerh etmişlerdir.³

Mısır'da gramerle ilgili yapılan çalışmalar bir yönüyle Bağdat ekolünü hatırlatmaktadır. Çünkü burada yapılan çalışmalarda Basra veya Kûfe ekollerinden herhangi birisine taassub derecesinde bağlanılmamıştır. Her iki dil ekolüne mensup hocalardan dersler alınmış ve burada telif edilen eserlerde her iki ekolün görüşlerine de yer verilmiştir.⁴

Çalışmamızın konusu olan İbn Hişâm (öl: 761/1360), Mısır dil mektebi âlimleri arasında sayılmıştır.⁵ İbn Hişâm Arap dili ve grameri hakkındaki eserlerinde ve özellikle metin ve şerhi kendisine ait olan *Şerhu Katri'n-nedâ ve belli's-sadâ* ve *Şerhu Şuzûri'z-zeheb* ve *Kavâ'idul'l-i'rab* vb. kitaplarında Bağdat ekolü mensubu ve dil bilgisini Felsefe'ye uygulamış olan İbn Cinni'ye (öl. 392/1002)⁶ uymuştur. Buna bağlı olarak izah ve yorumlarında nahiv

¹ Nihad M. Çetin, "Arap" (Yazı, Dil, Edebiyat), *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* (İstanbul: TDV Yayınları, 1991), 3/296; Hulûsi Kılıç, "Basriyyun", *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* (İstanbul: TDV Yayınları, 1992), 5/117; Şehmus Ülker, *İbn Akîl ve Şerhu İbn Akîl Adlı Eseri* (Erzurum: Atatürk Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Doktora Tezi, 2018), 52.

² Şevkî Dayf, *el-Medârisu'n-nahviyye* (Kahire: Dâru'l-Me'ârif, ts.), 245; Kenan Demirayak-Selami Bakırcı, *Arap Dili Grameri Tarihi (Başlangıçtan Günümüze)*, (Erzurum: Atatürk Üniversitesi Fen-Edebiyat Fakültesi Yayınları, 2001), 75; Ülker, *İbn Akîl ve Şerhu İbn Akîl Adlı Eseri*, 52-53.

³ Kenan Demirayak, *Arap-İslam Edebiyatı Literatür Bilgisi* (İstanbul: Cantaş Yayınları, 2016), 332; Çetin, "Arap" (Yazı, Dil, Edebiyat), 3/297.

⁴ Demirayak, Bakırcı, *Arap Dili Grameri Tarihi*, 126.

⁵ Şevkî Dayf, *el-Medârisu'n-nahviyye*, 355; Demirayak, *Arap-İslam Edebiyatı Literatür Bilgisi*, 332; Çetin, "Arap" (Yazı, Dil, Edebiyat), 3/297.

⁶ İsmi; Ebu'l-Feth 'Osmân b. Cinnî el-Mevsilî el-Bağdâdî'dir (öl. 392/1002). İbn Cinnî, hicri 392 senesinde vefat etmiştir. Hayatı hakkında Bk. Ebu'l-Ferec Muhammed b. Ebî Ya'kûb İshâk b. Muhammed b. İshâk en-Nedim,

felsefesi yapmış, çeşitli görüşleri karşılaştırmış, tarafların iddia ve delillerini serdetmiştir. Daha sonra tercih belirtmiş ve kendi görüşünü delillendirmeye çalışmıştır.⁷

İbn Hişâm, nahiv'de her ne kadar Bağdat dil ekolü'nün metodunu uygulamış olsa da Arap diline dair tercihlerinde genel olarak Basra dil ekolü'nün görüşlerini tercih ettiğini söylemek mümkündür.⁸ Ancak İbn Hişâm'ın Arap gramerine dair genel olarak Basra dil ekolü'nün görüşlerini tercih etmesi onun Basra dil ekolüne ve bu ekole mensup olan dilcilere taassupla bağlı olduğu anlamına gelmeyip çoğunlukla onların nahiv ile ilgili görüşlerine muvafakat ettiği anlamına gelmektedir. Ayrıca yeri geldiğinde İbn Hişâm, kendince sağlam bulduğu diğer Arap dil ekollerine mensup âlimlerin görüşlerini de tercihleri arasında göstermiştir.⁹

Bu çalışmada İbn Hişâm'ın Arap dili grameri hakkında telif ettiği *Şerhu Katri'n-nedâ ve belli's-sadâ* adlı eserinde isimlerine çokça atıfta bulunduğu ve nahiv alanında kendilerinden istifade ettiği Arap dili âlimlerini ele almaya çalıştık. İbn Hişâm söz konusu eserde birçok dilcinin görüşlerini ortaya koymuş bazen de bu görüşleri karşılaştırarak isabetli bulunduğu görüşler içerisinde bazı tercihlerde bulunmuştur. Konunun detaylarına geçmeden önce İbn Hişâm ve söz konusu eseri hakkında kısaca bilgi vermek yerinde olacaktır.

1. İbn Hişâm ve Şerhu Katri'n-Nedâ ve Belli's-Sadâ Adlı Eseri

İbn Hişâm'ın tam adı; Ebû Muhammed Cemâlüddîn Abdullâh b. Yûsuf b. Ahmed b. Abdillâh b. Hişâm el-Ensârî el-Mısırî'dir (708-761/1309-1360).¹⁰ Müellifin künyesi Ebû Muhammed, lakabı Cemâlüddin, nisbetleri ise el- Ensârî, el-Mısırî ve en-Nahvîdir. İbn Hişâm veya İbn Hişâm en-Nahvî diye meşhur olmuştur.¹¹ Hicri 708 yılında dünyaya gelen İbn

el-Fihrist, nşr. Yûsuf Alî Tevîl (Beirut: Dâru'l-Kutubî'l-İlmiyye, 2010), 138; Mehmet Yavuz, "İbn Cinnî", *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* (İstanbul: TDV Yayınları, 1999), 19/397-400.

⁷ Yusuf Sancak, "İbn Hişâm El Ensârî Hayatı, Şahsiyeti, Eserleri ve Gramerle İlgili Bazı Görüş ve Tercihleri Üzerine Bir Deneme", *Atatürk Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, 14 (1999), 209-210.

⁸ Bk. Şevkî Dayf, *el-Medârisu'n-nahviyye*, 347.

⁹ Bk. Şevkî Dayf, *el-Medârisu'n-nahviyye*, 349.

¹⁰ Bk. İbn Hacer, Ahmed b. Alî b. Muhammed el-Askalânî, *ed-Dureru'l-Kâmine fi A'yânî Mieti's-Sâmine* (Haydarâbâd: Dâiretu'l-Meârifî'l-Osmâniyye, ts.), 2/308-310; Ebü'l-Fazl Celâlüddîn Abdurrahmân b. Ebî Bekr b. Muhammed es-Suyûtî, *Buğyetü'l-vu'ât fi tabâkâti'l-luğaviyyîn ve'n-nühât*, nşr. Muhammed Abdurrahîm (Beirut: Dâru'l-Fikr, 2005), 541-542; Hayruddîn ez-Ziriklî, *el-A'lâm* (Beirut: Dâru'l-İlmil-Melâyîn, 2002), 4/147; Şevkî Dayf, *el-Medârisu'n-nahviyye*, 346; Sancak, "İbn Hişâm El Ensârî Hayatı, Şahsiyeti, Eserleri ve Gramerle İlgili Bazı Görüş ve Tercihleri Üzerine Bir Deneme", 201.

¹¹ Bk. İbn Hacer, *ed-Dureru'l-Kâmine fi A'yânî Mieti's-Sâmine*, 2/308-310; Suyûtî, *Buğyetü'l-vu'ât*, 541-542; Şevkî Dayf, *el-Medârisu'n-nahviyye*, 346; Sancak, "İbn Hişâm El Ensârî Hayatı, Şahsiyeti, Eserleri ve Gramerle İlgili Bazı Görüş ve Tercihleri Üzerine Bir Deneme", 201.

Hişâm, hicri 761 tarihinde vefat etmiştir.¹² İbn Hişâm, Arap dilinin önde gelen âlimlerindendir.¹³ Arap diliyle ilgili birçok eser telif etmiştir. Bunlardan bazıları şu şekildedir: *Muğni'l-lebib an kutubi'l-e'arib*, *Evdahu'l-mesâlik ilâ Elfiyyeti İbn Malik*, *Şerhu Katri'n-nedâ ve belli's-sadâ*, *Şerhu Şuzûri'z-zeheb*, *el-İ'rab an kavâ'idi'l-i'rab*.¹⁴

İbn Hişâm'ın *Katru'n-nedâ ve bellu's-sadâ* adlı eseri veciz ve kapsamlı bir gramer kitabı olup çeşitli baskıları bulunmaktadır. Başta yazarı bizzat kendisi olmak üzere Abdullah el-Fâkihî, Ali es-Sucâ'î gibi âlimler tarafından şerhi yapılmış ve bu şerhler üzerinde de çok sayıda hâşiye yazılmıştır.¹⁵ *Şerhu Katri'n-nedâ ve belli's-sadâ* müellifin kendisi tarafından *Katru'n-Nedâ*'ya yapılan bir şerhtir.¹⁶

2. İbn Hişâm'ın Görüşlerine Yer Verdiği Âlimler

İbn Hişâm *Şerhu Katri'n-nedâ ve belli's-sadâ* adlı eserinde Arap dilinin çeşitli konularında ele aldığı meseleleri bazen birçok dilcinin konu hakkındaki görüşleriyle birlikte açıklamaya çalışmıştır. Bu çalışmada İbn Hişâm'ın söz konusu eserinde isimlerine çokça yer verdiği ve nahiv alanında kendilerinden istifade ettiği âlimler incelenmiştir. Burada incelenecek olan Arap dili âlimleri hicri vefat tarihleri esas alınarak ele alınmıştır.

2.1. Sîbeveyhi

İsmi Ebû Bişr 'Amr b. Osmân b. Kanber'dir (öl.180/796).¹⁷ Basra dil ekolünün önde gelen dilcilerinden olan Sîbeveyhi, Arap dili hakkında yazılan *el-Kitâb* adlı eserin yazarıdır. Ölüm tarihi hakkında ihtilaf olmakla beraber tercih edilen görüşe göre hicri 180 yılında vefat etmiştir.¹⁸

¹² Bk. İbn Hacer, *ed-Dureru'l-Kâmine fî A'yânîMieti's-Sâmine*, 2/308-310; Suyûtî, *Buğyetü'l-vu'ât*, 541-542.

¹³ Ziriklî, *el-A'lâm*, 4/ 147; Suyûtî, *Buğyetü'l-vu'ât*, 541.

¹⁴ Eserleri hakkında geniş bilgi için bakınız: Suyûtî, *Buğyetü'l-vu'ât*, 542; Ziriklî, *el-A'lâm*, 4/147; Sancak, "İbn Hişâm El Ensâri Hayatı, Şahsiyeti, Eserleri ve Gramerle İlgili Bazı Görüş ve Tercihleri Üzerine Bir Deneme", 203-209.

¹⁵ Demirayak, *Arap-İslam Edebiyatı Literatür Bilgisi*, 357.

¹⁶ Demirayak, *Arap-İslam Edebiyatı Literatür Bilgisi*, 357-358.

¹⁷ Bk. Ebu't-Tayyib Abdulvâhid b. Ali el-Luğavî el-Halebî, *Merâtibu'n-Nahviyyîn*, nşr. Muhammed Ebu'l-Fadlİbrâhîm (Kahire: Mektebetu Nahdati Mısır ve Matbe'atihâ, ts.), 65; Ebû Sa'id Hasen b. 'Abdillâh es-Sîrâfî, *Ahbâru'n-Nahviyyîne'l-Basriyyîn ve merâtibihim ve ahzi ba'dihim ân ba'd*, nşr. Muhammed İbrahim el-Bennâ, (Kahire: Dâru'l-İ'tisâm, 1985), 63-65; Ebû Bekr Muhammed b. Hasan, ez-Zubeydî, *Tabakâtu'n-nahviyyîn ve'l-luğaviyyîn*, nşr. Muhammed Ebu'l-Fadl İbrâhîm (Kahire: Dâru'l-Me'ârif, ts.), 66-72; Ebu'l-Berekât Kemâluddîn Abdurrahmân b. Muhammed b. Ubeydillâh el-Enbârî, *Nuzhetu'l-elibbâ' fi tabakâti'l-udebâ'*, nşr. İbrahim es-Sâmerrâ'î (Ürdün: Mektebetu'l-Menâr, 1985), 54-58; İbnu'n-Nedîm, *el-Fihrist*, 81; Suyûtî, *Buğyetü'l-vu'ât*, 668-670; Ülker, *İbn Akîl ve Şerhu İbn Akîl Adlı Eseri*, 108.

¹⁸ Ebû Bişr Sîbeveyhi, Amr b. 'Osmân b. Kanber, *el-Kitab*, nşr. Abdusselâm Muhammed Hârûn (Kahire: Mektebetu'l- Hancî, 2004), (Mukaddime), 1/19.

İbn Hişâm'ın, söz konusu eserinde görüşlerine en çok başvurduğu dilci Sîbeveyhi'dir. Müellif, bazı yerlerde Sîbeveyhi'nin ismini zikrederek kendisine atıfta bulunmuş ve görüşüne katılmıştır. Örneğin İbn Hişâm'ın *Şerhu Katri'n-nedâ*'da, Sîbeveyhi'ye katıldığı yerlerden bir tanesi mâ (ما) masdariyye hakkındaki görüşüdür. Müellif, mâ (ما) masdariyye'nin harf olduğunu delillendirmek için önce Kur'anı Kerim'den daha sonra Arap şiirinden istişhata bulunmuştur.¹⁹ Nitekim ilk dönemlerden itibaren dilciler, gramere dair meseleleri delillendirirken Kur'an'ı referans almışlardır.²⁰ Dile dair kaidelerin ve lügavî malzemenin tespitinde önemli bir yere sahip olan Arap şiiri ise dilcilerin en yoğun olarak başvurdukları istişhad kaynağı olmuştur.²¹ İbn Hişâm'ın Arap şiirinden istişhad ettiği şiir şu şekildedir:

يَسْرُ الْمَرْءَ مَا ذَهَبَ اللَّيَالِي وَكَانَ ذَهَابُهُنَّ لَهُ ذَهَابًا

"Gecelerin geçişi kişiyi sevindirir. Aslında gecelerin geçişi onun da geçişidir (yani ömrünün geçmesidir)."²²

Burada İbn Hişâm'a göre mâ (ما) masdar harfi olarak kullanılmış, ما ذهب, ذهاب'a te'vil edilmiştir. Takdiri: يَسْرُ الْمَرْءَ ذَهَابُ اللَّيَالِي şeklindedir.²³

Daha sonra İbn Hişâm, mâ (ما) masdariyye hakkındaki dilciler arasındaki ihtilafa değinmiş, Sîbeveyhi'ye göre "onun masdar manası kazandıran en (أن) gibi harf olduğu" şeklindeki görüşünü de nakletmiştir.²⁴ Dolayısıyla müellifin söz konusu eserinde konuyla ilgili verdiği bilgilerden mâ (ما) masdariyye'yi harf kabul ettiği anlaşılmaktadır.²⁵ İbn Hişâm'ın, burada Sîbeveyhi'n görüşüne katıldığını söyleyebiliriz.²⁶

Müellifin, *Şerhu katri'n-nedâ*'da, yerine göre Sîbeveyhi'n görüşüne katılmadığı da olmuştur. Örneğin İbn Hişâm, istisnâ konusunu ele alırken ğayru (غَيْرُ) ve sivâ (سِوَى)'nın

¹⁹ İbn Hişâm, *Şerhu Katri'n-nedâ*,31.

²⁰ Emin Cengiz, "Arapçada Bazı Nahiv Konularının Öğretilmesinde Kur'an Ayetlerinden Yararlanma Metodu: 'Aded-Ma'Dûd Örneği", *Al-Farabi 9th International Conference on Social Sciences, Nakhchivan' University 02-04 Mayıs*, ed. Ali Haşimov - Mehman Şabanov, (Azerbaycan: Farabi Yayınevi, 2021), 455.

²¹ Emin Cengiz, "İbn Ebî Zemenîn'in (ö. 399/1008) Tefsîru'l-Kur'ânî'l-'Azîz Adlı Eserinde Şiirle İstişhâd Yöntemi", *Şirnak Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* 8/16 (Nisan 2017), 105.

²² İbn Hişâm, *Şerhu Katri'n-nedâ*, 31; Felemez Karadeniz, *Şerhu'l-Muğni, Şerhu Katri'n-Neda, Şerhu Şuzuri'z-Zeheb ve El-Fevaidu'd-Diyaiyye Fi Şerhi'l-Kafiyye'deki Şahit Beyitlerin Tahlili* (Van: Yüzüncü Yıl Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, 2013), 26.

²³ İbn Hişâm, *Şerhu Katri'n-nedâ*,31.

²⁴ Ebû Muhammed Cemâlüddin 'Abdullah b. Yûsuf b. Ahmed b. 'Abdillâh b. Hişâm el- Ensârî, *Şerhu Katri'n-nedâ ve bellî's-sadâ*, nşr. Berekât Yusuf Hebbûd (Beyrut: Şeriketu Dâru'l-Arkam, ts.), 31; Sancak, "İbn Hişâm El Ensârî Hayatı, Şahsiyeti, Eserleri ve Gramerle İlgili Bazı Görüş ve Tercihleri Üzerine Bir Deneme", 214.

²⁵ Bk. İbn Hişâm, *Şerhu Katri'n-nedâ*, 28.

²⁶ Ayrıca Bk. Sancak, "İbn Hişâm El Ensârî Hayatı, Şahsiyeti, Eserleri ve Gramerle İlgili Bazı Görüş ve Tercihleri Üzerine Bir Deneme", 214.

kendisinden sonra gelen kelimeyi cer ettiğini ifade etmiştir. قَامَ الْقَوْمُ سِوَى زَيْدٍ ve قَامَ الْقَوْمُ غَيْرَ زَيْدٍ “Zeyd hariç, bütün kavim ayağa kalktı.” Görüldüğü gibi burada ğayre (غَيْرَ) ve sivâ (سِوَى) kendinden sonra gelen kelimeyi cer etmiştir. Burada ğayre (غَيْرَ)’nin i’râbı da istisna edatı olan illâ (إِلَّا)’dan sonra gelen ismin i’râbı gibidir. Örneğin قَامَ الْقَوْمُ غَيْرَ زَيْدٍ cümlesi, قَامَ الْقَوْمُ إِلَّا زَيْدًا şeklinde kurulduğunda illâ’ dan sonra gelen زَيْدًا mansuptur. Dolayısıyla ğayre (غَيْرَ)’nini’râbı istisna edatı olan illâ (إِلَّا)’dan sonra gelen ismin i’râbı gibi olduğundan bu cümlede ğayre (غَيْرَ) mansup olarak gelmiştir.²⁷

Cümle مَا قَامَ الْقَوْمُ إِلَّا زَيْدًا şeklinde kurulduğunda زَيْدًا ismi hem mansup hem de مَا قَامَ şeklinde merfu olarak gelebilmektedir. Dolayısıyla مَا قَامَ الْقَوْمُ غَيْرَ زَيْدٍ cümlesindeki ğayre (غَيْرَ) da hem mansup hem de مَا قَامَ الْقَوْمُ غَيْرَ زَيْدٍ şeklinde merfu olarak gelebilir. İbn Hişâm, sivâ (سِوَى)’nın, bu konuda ğayru (غَيْرَ) gibi olduğunu zikretmiştir. Ardından müellif, Sîbeveyhi’n ise sivâ (سِوَى)’nın zarf olarak devamlı mansup olduğu şeklindeki görüşünü de nakletmiştir. Ancak İbn Hişâm’ın konuyla ilgili yaptığı açıklamalara bakıldığında, bu meselede Sîbeveyhi’ye katılmadığı anlaşılmaktadır.²⁸

Dolayısıyla İbn Hişâm’ın, Şerhu katri’n-nedâ’da, görüşlerine en çok başvurduğu dilcilerden biri Sîbeveyhi’dir. Bu durum, müellifin, Sîbeveyhi’n görüşlerine önem verdiğini göstermektedir. Ayrıca İbn Hişâm’ın söz konusu eserinde ismini en çok zikrettiği Basra dil ekolünün önde gelen dilcilerinden olan Sîbeveyhi’n görüşlerine bazen katılıp bazen de muhalefet etmesi, onun taassupla hareket etmediğini ve Arap dili gramer konularını ele alırken son derece hassas davrandığını ve en sağlam bulduğu görüşü tercih ettiğini göstermektedir.

2.2. Kisâî

İsmi; Ebu’l-Hasen Alî b. Hamza b. Abdillâh el-Kisâî el-Kûffî’dir (öl. 189/805).²⁹ Kûfe dil ekolünün önde gelen dilcilerinden olan Kisâî’nin ölüm tarihiyle ilgili farklı tarihler de verilmekle beraber hicri 189 senesinde vefat ettiğine dair rivayet daha baskındır.³⁰ Kisâî,

²⁷ İbn Hişâm, Şerhu Katri’n-nedâ, 222.

²⁸ İbn Hişâm, Şerhu Katri’n-nedâ, 222.

²⁹ Bk. Halebî, Merâtibu’n-Nahviyyîn, 74-75; Zubeydî, Tabakâtu’n-nahviyyînve’l-luġaviyyîn, 127-130; İbnu’n-Nedîm, el-Fihrist, 103; Suyûtî, Buġyetü’l-vu’ât, 616-617; Tayyâr Altıkulaç, “Kisâî, Ali b. Hamza”, Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi (Ankara: TDV Yayınları, 2002), 24/69-70.

³⁰ Bk. Suyûtî, Buġyetü’l-vu’ât, 617; Altıkulaç, “Kisâî, Ali b. Hamza”, 24/69.

Arap dili âlimi olmasının yanı sıra Kûfe kıraat imamlarındandır.³¹ Kisâî'nin eserlerinden bazıları şunlardır: *Ma'âni'l-Kur'an*, *Kitâbü'l-Kırâât*, *Muhtasar fi'n-Nahv*, *en-Nevâdirü'l-kebîr*, *en-Nevâdirü'l-evsat*, *en-Nevâdirü'l-asgar*.³²

Kisâî de İbn Hişâm'ın söz konusu eserinde zikrettiği dilcilerin başında gelmektedir. Ancak İbn Hişâm'ın söz konusu şerhinde Kisâî'den naklettiği görüşlere katılmadığı görülmektedir.³³ Örneğin İbn Hişâm, nahivcilerin genel kanaatine göre başında nasb ve cezm edatı bulunmayan muzari fiilin merfu olduğunu zikretmiş, ancak muzari fiili merfu kılan amel hakkında dilciler arasında ihtilaf bulunduğunu aktarmıştır. Müellif, Kisâî'ye göre, muzarinin merfu olmasının sebebi başındaki muzaraat harfleri olduğunu kaydetmiştir. Daha sonra müellif, söz konusu eserinde bu görüşleri değerlendirmiş, nahivcilerin de genel kanaati olan “başında nasb ve cezm edatı bulunmayan muzari fiil merfudur,” şeklindeki görüşü tercih etmiş, Kisâî'nin görüşüne katılmadığını da açıkça ifade etmiştir.³⁴ Ayrıca İbn Hişâm, Kisâî'nin görüşüne katılmama gerekçesini ise “bir şeyin parçası onda amel etmez” şeklinde açıklamıştır.³⁵ Dolayısıyla burada İbn Hişâm, muzari fiilin başındaki muzaraat harflerini, muzari fiilin bir parçası olduğunu kabul etmiş ve “bir şeyin parçası onda amel etmez” şeklinde açıklayarak Kisâî'nin konu hakkındaki görüşüne katılmama gerekçesini izah etmiştir.

İbn Hişâm'ın *Şerhu katri'n-nedâ*'da Kisâî'ye katılmadığı yerlerden diğer birisi de şudur: İbn Hişâm, ismi fâil'in başında harf-i tarif (ل)in olması durumunda hiçbir şarta ihtiyaç duymadan mutlak olarak amel edeceğini ifade etmiş, başında harf-i tarif (ل)in olmaması durumunda ise iki şartla amel edeceğini bu şartlardan bir tanesinin ismi fâilin şimdiki veya gelecek zaman anlamı ifade etmesi gerektiğini, mazi anlamı taşımaması gerektiğini beyan etmiştir. Ardından Kisâî'nin ismi fâilin mazi anlamı taşıması halinde de amel edeceğini de nakletmiştir. Ancak İbn Hişâm'ın söz konusu eserinde konuyla ilgili verdiği bilgilerden Kisâî'nin bu görüşüne katılmadığı söylenebilir.³⁶

Yine İbn Hişâm'ın söz konusu eserinde Kisâî'ye katılmadığı diğer bir yer de ism-i mef'ûl'un amel etmesiyle ilgilidir. Buna göre müellif, ism-i mef'ûl'un amel etme şartlarının

³¹ Bk. Abdulhamit Birışık, “Kıraat”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* (Ankara: TDV Yayınları, 2002), 25/426-433; Mehmet Bağış, *Beydâvî Tefsîri'nde Kur'ân İlimleri ve Tefsir Usûlü*, ed.: İbrahim Baz (Mardin: Şırnak Üniversitesi Yayınları, 2018), 230-231.

³² İbnü'n-Nedîm, *el-Fihrist*, 104; Suyûtî, *Buğyetü'l-vu'ât*, 617; Altıkulaç, “Kisâî, Ali b. Hamza”, 24/70.

³³ Bk. İbn Hişâm, *Şerhu Katri'n-nedâ*, 47, 64, 232, 239, 245.

³⁴ İbn Hişâm, *Şerhu Katri'n-nedâ*, 47.

³⁵ İbn Hişâm, *Şerhu Katri'n-nedâ*, 47.

³⁶ İbn Hişâm, *Şerhu Katri'n-nedâ*, 240-241.

İsmi fâil'in amel etme şartlarıyla aynı olduğunu kaydetmiş, tekrara düşmemek için daha önce ismi fâil konusunda zikredilen şartları bir daha tekrar zikretmemiştir.³⁷ Daha önce geçtiği gibi Kisâî'nin ismi fâilin mazi anlamı taşıması halinde de amel edeceğini ancak İbn Hişâm'ın onun bu görüşüne katılmadığını zikretmiştik.³⁸ Aynı şekilde Kisâî'nin ism-i mef'ûl'ün de mazi anlamı taşıması halinde de amel edeceğini, ancak İbn Hişâm'ın onun bu görüşüne de katılmadığını söylemek mümkündür.³⁹

Dolayısıyla burada da müellifin nahivle ilgili bir konuyu ele alırken çeşitli dilcilerin görüşlerine de temas ederek kendisine göre doğru olan görüşü tercih ettiği söylenebilir.

2.3. Ferrâ

İsmi Ebû Zekerıyyâ Yahyâ b. Ziyâd b. Abdillâh el-Ferrâ'dır (öl. 207/822). Kûfe dil ekolünün önemli temsilcilerinden olan Ferrâ, hicri 207 yılında vefat etmiştir.⁴⁰ Ferrâ'nın eserlerinden bazıları şunlardır: *Me'âni'l-Kurân*, *el-Müzekker ve'l-Müennes*, *el-Maksûr ve'l-Memdûd*, *el-Hudûd*, *el-Cem' ve't-Tesniyefi'l-Kurân*.⁴¹

İbn Hişâm, söz konusu şerhinde en çok görüşlerine atıfta bulunduğu diğer bir dilci de Ferrâ'dır. İbn Hişâm, bazı yerlerde Ferrâ'nın görüşüne katılmıştır. Örneğin nahivcilerin genel kanaati olan ve Ferrâ'nın da katıldığı "başında nasb ve cezm edatı bulunmayan muzari fiil merfudur," şeklindeki görüşü tercih etmiştir. Burada müellif Ferrâ'nın görüşüne katıldığını açıkça beyan etmiştir.⁴²

İbn Hişâm'ın, bazı durumlarda Ferrâ'nın görüşüne katılmadığı da olmuştur. Örneğin, müellif, söz konusu eserinde mazi fiilin özelliklerini anlatmış ardından mazi fiil olup olmadıkları hakkında ihtilaf bulunan ni'me (نِعْمَ) ve bi'se (بِئْسَ) 'ye de değinmiştir. Daha sonra, Ferrâ ve Kûfelilerden bazılarına göre ni'me (نِعْمَ) ve bi'se (بِئْسَ) kelimelerinin isim olduğu şeklindeki görüşü de aktarmıştır. Ancak İbn Hişâm'ın bu konudaki açıklamalarına baktığımızda bu iki kelimeyi fiil olarak kabul ettiği görülmektedir.⁴³ Dolayısıyla burada İbn Hişâm'ın Ferrâ'nın görüşüne katılmadığını söylemek mümkündür.

³⁷ Bk. İbn Hişâm, *Şerhu Katri'n-nedâ*, 245.

³⁸ İbn Hişâm, *Şerhu Katri'n-nedâ*, 240-241.

³⁹ İbn Hişâm, *Şerhu Katri'n-nedâ*, 245.

⁴⁰ Suyûtî, *Buğyetü'l-vu'ât*, 750-751; Emin Cengiz, *Endülü's Tefsirinde Filolojik Yaklaşımlar İbn Ebî Zemenîn Örneği*, ed.: İbrahim Baz - Yaşar Acat (Mardin: Şırnak Üniversitesi Yayınları, 2018), 193.

⁴¹ Suyûtî, *Buğyetü'l-vu'ât*, 750.

⁴² İbn Hişâm, *Şerhu Katri'n-nedâ*, 47.

⁴³ İbn Hişâm, *Şerhu Katri'n-nedâ*, 19-20.

İbn Hişâm'ın Arap gramerine dair genel olarak Basra dil ekolünün görüşlerini tercih etmesine rağmen burada görüldüğü gibi Kûfe dil ekolünün önemli temsilcilerinden olan Ferrâ'nın görüşlerine bazı yerlerde katılmış diğer bazı yerlerde ise katılmamıştır. Bu da onun Arap dili konularında taassupla hareket etmediğini ve yeri geldiğinde, kendince sağlam bulduğu diğer Arap dil ekollerine mensup âlimlerin görüşlerini de tercih ettiğini göstermektedir.

2.4. Ebu'l-Hasen el-Ahfeş

Asıl adı Ebu'l-Hasen Saîd b. Mes'ade el-Ahfeş el-Evsat'tır (öl. 215/830). Vefat tarihi hakkında hicri 210, 215, 221 yılları verilmektedir.⁴⁴ Basra'nın meşhur nahiv âlimlerindedir.⁴⁵ Ahfeş'in birçok eseri vardır. Bunlardan bazıları şunlardır: *Kitâbu'l-Kavâfi*, *Ma'âni'l-Kur'ân*, *el-Mekâyis fi'n-Nahv*, *Kitâbu'l-Arûz*, *Kitâbu'l-İştikâk*, *Kitâbu'l-Mesâili'l-Kebîr*, *Kitâbu'l-Mesâili's-Sâğîr*.⁴⁶

İbn Hişâm, söz konusu eserinde görüşlerine en çok başvurduğu Arap dili âlimlerinden biri de Ahfeş'tir. İbn Hişâm, bazı yerlerde Ahfeş'in ismini zikrederek kendisine atıfta bulunmuş ve görüşünü nakletmiştir.⁴⁷ Örneğin sükûn üzere mebni konusunu ele alırken كَم مَالِك örneğini vererek kem (كَمْ)'in sükûn üzere mebni olduğunu kaydetmiştir. Ardından i'rab açısından kem (كَمْ)'in merfû durumunu Sîbeveyhi'ye göre ibtidadan dolayı olduğunu ancak kelimenin mebni olması sebebiyle mahallen merfu olduğunu zikretmiş, Ahfeş'e göre ise kem (كَمْ)'in haber olduğunu nakletmiştir.⁴⁸ Müellif, bazen de ele aldığı konuda kendi görüşünü desteklemek için de Ahfeş'in ismine atıfta bulunduğu olmuştur.⁴⁹

Ayrıca İbn Hişâm'ın yerine göre Ahfeş'in görüşüne katılmadığı yerler de vardır.⁵⁰ Örneğin müellif, ismi fâil'in başında harf-i tarif (ل) 'in olması durumunda hiçbir şarta ihtiyaç duymadan mutlak olarak amel edeceğini ifade etmiştir. Başında harf-i tarif (ل) olmaması durumunda ise iki şartla amel edeceğini bu şartlardan birincisi: İsmi fâilin şimdiki veya gelecek zaman anlamı ifade etmesi gerektiğini, mazi anlamı taşıması gerektiğini ifade etmiştir. İkincisi ise İsmi fâil'in amel etmesi için kendisinden evvel nefy (olumsuzluk) veya istifhâm edatlarından birisinin bulunması ya da haber veya bir isme sıfat olması gerektiğini

⁴⁴ Suyûtî, *Buğyetü'l-vu'ât*, 475-476.

⁴⁵ İbnu'n-Nedîm, *el-Fihrist*, 82.

⁴⁶ İbnu'n-Nedîm, *el-Fihrist*, 82; Suyûtî, *Buğyetü'l-vu'ât*, 476; Ülker, *İbn Akil ve Şerhu İbn Akil Adlı Eseri*, 115.

⁴⁷ Bk. İbn Hişâm, *Şerhu Katri'n-nedâ*, 18, 31, 94, 101.

⁴⁸ İbn Hişâm, *Şerhu Katri'n-nedâ*, 18.

⁴⁹ Bk. İbn Hişâm, *Şerhu Katri'n-nedâ*, 125.

⁵⁰ Bk. İbn Hişâm, *Şerhu Katri'n-nedâ*, 239, 245, 280.

kaydetmiştir. Daha sonra İbn Hişâm, Ahfeş'in Arap şiirinden delil göstererek, ismi fâilin, bu ikinci şartta zikredilenlerden hiçbirine dayanmadan amel edebileceğini aktarmıştır.⁵¹ Ahfeş'in delil olarak getirdiği şiir şu şekildedir:

خَيْرٌ بُو لِهَبٍ فَلَا تَكُ مُلْعِيًا مَقَالَةَ لِهَبِي إِذَا الطَّيْرُ مَرَّتْ

"Lihboğulları işlerinde uzmandır. Kuş geçtiğinde Lihb oğullarından hiçbirisinin sözünü geçersiz görme."⁵²

Buradaki خَيْرٌ بُو لِهَبٍ ibaresinde Ahfeş'e göre خَيْرٌ mübteda, بُو لِهَبٍ kelimesi ise haberin yerine geçmiş failidir. Dolayısıyla Ahfeş'e göre burada ismi fâil sığasındaki خَيْرٌ kelimesi kendisinden önce nefy (olumsuzluk) veya istifhâm edatlarından birisi geçmeden de türediği fiil gibi amel ettiğini bu şiirle delillendirmeye çalışmıştır. Ancak İbn Hişâm, bu görüşe katılmamış, şiirde geçen بُو لِهَبٍ خَيْرٌ ibaresinde بُو لِهَبٍ mübteda, خَيْرٌ kelimesini ise haber kabul etmiştir.⁵³ Dolayısıyla müellifin bu konuda Ahfeş'in görüşüne katılmadığı söylenebilir.

İbn Hişâm'ın söz konusu eserde, Ahfeş'e katılmadığı yerlerden diğer bir tanesi de mâ (ما) masdariyye ile ilgilidir. İbn Hişâm, mâ (ما) masdariyye hakkındaki dilciler arasındaki ihtilafa değinmiş, Ahfeş'in de konu hakkındaki görüşüne yer vermiştir. Müellif, Ahfeş'e göre onun ellezi (الذي) gibi isim olduğunu nakletmiştir.⁵⁴ Ancak İbn Hişâm'ın söz konusu eserinde konuyla ilgili verdiği bilgilerden mâ (ما) masdariyye'yi harf kabul ettiği anlaşılmaktadır.⁵⁵ Dolayısıyla burada görüldüğü gibi İbn Hişâm konumuz olan eserde birçok dilcinin görüşlerini ortaya koyduğunu bazen de bu görüşleri karşılaştırarak bu görüşler içerisinden bazı tercihlerde bulunduğunu söylemek mümkündür.

2.5. Ebu'l-Abbâs el-Muberred

Tam adı; Ebu'l-'Abbâs el-Muberred Muhammed b. Yezîd b. 'Abdilekber el-Ezdî'dir (öl. 286/900).⁵⁶ Bağdat'ta, döneminin belli başlı Arap dili âlimlerinden olan Muberred'in vefat tarihi kaynaklarda hicri 285 olarak da geçmektedir.⁵⁷ Muberred Basra mektebinin mensupları

⁵¹ İbn Hişâm, *Şerhu Katri'n-nedâ*, 240-242.

⁵² İbn Hişâm, *Şerhu Katri'n-nedâ*, 242; Karadeniz, *Şerhu'l-Muğni, Şerhu Katri'n-Neda, Şerhu Şuzuri'z-Zeheb ve El-Fevaidu'd-Diyaiyye Fi Şerhi'l-Kafiye'deki Şahit Beyitlerin Tahlili*, 74.

⁵³ İbn Hişâm, *Şerhu Katri'n-nedâ*, 242.

⁵⁴ İbn Hişâm, *Şerhu Katri'n-nedâ*, 31.

⁵⁵ Bk. İbn Hişâm, *Şerhu Katri'n-nedâ*, 28.

⁵⁶ Bk. İbnü'n-Nedîm, *el-Fihrist*, 92-94; Suyûtî, *Buğyetü'l-vu'ât*, 231-232; İsmail Durmuş, "Müberred", *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* (İstanbul: TDV Yayınları, 2006), 31/432-434.

⁵⁷ Suyûtî, *Buğyetü'l-vu'ât*, 231-232.

arasında sayılmıştır.⁵⁸ Muberred'in birçok eseri bulunmaktadır. Bu eserlerden bazıları şunlardır: *Ma'âni'l-Kurân, el-Kâmil, el-Muktedab, el-Maksûr ve'l-Memdûd*.⁵⁹

Muberred de İbn Hişâm'ın söz konusu eserinde zikrettiği dilcilerin başında gelmektedir. İbn Hişâm, bazı yerlerde Muberred'in ismini zikrederek kendisine atıfta bulunmuş ve görüşüne katılmıştır. Örneğin leyse (لَيْسَ)'nin haberinin kendisinden önce gelmeyeceği şeklindeki görüşünü nakletmiş daha sonra bu konu hakkındaki dilciler arasındaki ihtilafa değinmiş, Muberred'in görüşünün doğru olduğunu vurgulayarak tercih etmiştir.⁶⁰

İbn Hişâm'ın, Muberred'in görüşüne katıldığı yerlerden diğer bir tanesi de izmâ (إِذْمَا)'nın isim olduğu şeklindeki görüşüdür. İbn Hişâm'ın *Şerhu katri'n-nedâ*'da konu hakkında verdiği bilgiye göre izmâ (إِذْمَا)'yı isim kabul ettiği anlaşılmaktadır. Dolayısıyla burada İbn Hişâm'ın Muberred'in görüşüne katıldığı söylenebilir.⁶¹ Ayrıca İbn Hişâm'ın, bazen Muberred'in görüşüne katılmadığı yerler de vardır.⁶²

2.6. İbnu's-Serrâc

İsmi; Ebû Bekr Muhammed b. es-Serî el-Bağdâdi'dir (öl. 316/929). Hicri 316 yılında vefat etmiştir.⁶³ Basra dil mektebine bağlı kalmıştır.⁶⁴ İbnu's-Serrâc'ın, eserlerinden bazıları şunlardır: *el-Mûcezz, eş-Şi'r ve's-Şu'arâ, el-Cumel*.⁶⁵

Müellifin eserinde, görüşlerine sıkça başvurulmuş Arap dili âlimlerinden biri de İbnu's-Serrâc'tır. İbn Hişâm, bazen İbnu's-Serrâc'ın ismini açıkça zikrederek ele aldığı konu hakkındaki görüşüne katılmıştır. Örneğin leyse (لَيْسَ)'nin haberinin kendisinden önce gelip gelmeyeceği konusunda dilciler arasında var olan ihtilaflara değinmiş, leyse (لَيْسَ)'nin haberinin kendisinden önce gelmeyeceği şeklindeki görüşünü de aktararak İbnu's-Serrâc'ın görüşünün doğru olduğunu ifade etmiştir.⁶⁶

Ancak bazen İbnu's-Serrâc'ın ismini zikrederek ele aldığı konuyla ilgili görüşüne katılmadığı olmuştur. Örneğin, İbn Hişâm, İbnu's-Serrâc'ın 'asâ (عَسَى)'nin harf olduğu

⁵⁸ Kılıç, "Basriyyun", 5/118.

⁵⁹ İbnu'n-Nedîm, *el-Fihrist*, 93; es-Suyûtî, *Buğyetü'l-vu'ât*, 231; Ülker, *İbn Akîl ve Şerhu İbn Akîl Adlı Eseri*, 120.

⁶⁰ İbn Hişâm, *Şerhu Katri'n-nedâ*, 112.

⁶¹ İbn Hişâm, *Şerhu Katri'n-nedâ*, 28-29; Sancak, "İbn Hişâm El Ensâri Hayatı, Şahsiyeti, Eserleri ve Gramerle İlgili Bazı Görüş ve Tercihleri Üzerine Bir Deneme", 213.

⁶² Bk. İbn Hişâm, *Şerhu Katri'n-nedâ*, 188.

⁶³ Bk. Suyûtî, *Buğyetü'l-vu'ât*, 112-113; İbn Hişâm, *Şerhu Katri'n-nedâ*, 20.

⁶⁴ Bk. Hüseyin Yazıcı, "İbnu's-Serrâc", *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* (İstanbul: TDV Yayınları, 2000), 21/205.

⁶⁵ Suyûtî, *Buğyetü'l-vu'ât*, 112-113.

⁶⁶ İbn Hişâm, *Şerhu Katri'n-nedâ*, 112.

şeklindeki görüşünü nakletmiş ancak bu görüşe katılmamıştır. İbn Hişâm'a göre 'asâ (عَسَى) fiildir.⁶⁷ Dolayısıyla müellifin, bu konuda İbnu's-Serrâc'a katılmadığını söylemek mümkündür.

2.7. Ebû 'Alî el-Fârisî

Tam adı; Ebû 'Alî Hasen b. Ahmed b. Abdilğaffâr el-Fârisî en-Nahvî dir (öl. 377/987). Hicri 377 senesinde Bağdat'ta vefat etmiştir.⁶⁸ Ebû Ali el-Fârisî, Bağdat dil mektebinin temsilcilerindendir.⁶⁹ Ebû Ali el-Fârisî, birçok eser telif etmiştir. Bunlardan bazıları şunlardır: *el-Hücceli'l-Kurrâi's-Seb'a*, *et-Tezkire*, *el-Îzâh fin-Nahv*, *Ebyâtu'l-Î'râb*.⁷⁰

Müellifin, söz konusu eserinde görüşlerine en çok atıfta bulunduğu dilcilerden birisi de Ebû 'Alî el-Fârisî'dir. Onun görüşüne yer verdiği yerlerden bazıları burada ele alalım. İbn Hişâm, bazı yerlerde Ebû 'Alî el-Fârisî'ye katılmamıştır. Örneğin Ebû 'Alî el-Fârisî'nin leyse (لَيْسَ)'nin harf olduğu şeklindeki görüşünü zikretmiş ancak bu görüşüne katılmamıştır. Müellifin bu konuyla ilgili yaptığı açıklamalara bakıldığında leyse (لَيْسَ)'yi fiil olarak kabul ettiği anlaşılmaktadır.⁷¹

İbn Hişâm, konumuz olan eserinde, sağlam olan görüşe göre ni'me (نِعْمَ), bi'se (بِئْسَ), leyse (لَيْسَ) ve 'asâ (عَسَى) kelimelerinin fiil olduklarını aktarmıştır. Bu kelimelerin fiil olmalarına delil olarak نِعْمَتٌ, بَيْسَتٌ, لَيْسَتٌ ve عَسَتْ şeklinde sonlarına sakın müenneslik ta (ت) harfinin bitişmesini gösterir. Nitekim sakın müenneslik ta (ت) harfi mazi fiilin özelliklerinden bir tanesidir.⁷² Dolayısıyla müellif, bu kelimelerin mazi fiil olduklarını delillendirmeye çalışmıştır.

Müellif, bazen de Ebû 'Alî el-Fârisî'nin görüşünü sadece nakletmekle yetinmiştir.⁷³ Bununla beraber İbn Hişâm'ın Ebû 'Alî el-Fârisî'nin görüşüne katıldığı yerler de vardır. Örneğin İbn Hişâm, *Şerhu katri'n-nedâ*'da Ebû 'Alî el-Fârisî'nin izmâ (إِذْمَا)'nın isim olduğu şeklindeki görüşünü nakletmiştir. İbn Hişâm'ın söz konusu şerhinde verdiği bilgiye göre izmâ (إِذْمَا)'yı isim kabul ettiği anlaşılmaktadır.⁷⁴ Dolayısıyla müellif'in burada Ebû 'Alî el-Fârisî'nin görüşüne katıldığı söylemek mümkündür.

⁶⁷ İbn Hişâm, *Şerhu Katri'n-nedâ*, 19-20.

⁶⁸ Bk. İbnu'n-Nedîm, *el-Fihrist*, 101; Suyûtî, *Buğyetü'l-vu'ât*, 403-404.

⁶⁹ Bk. Çetin, "Arap" (Yazı, Dil, Edebiyat), 3/297.

⁷⁰ İbnu'n-Nedîm, *el-Fihrist*, 101.

⁷¹ İbn Hişâm, *Şerhu Katri'n-nedâ*, 20.

⁷² İbn Hişâm, *Şerhu Katri'n-nedâ*, 19-20-21.

⁷³ Bk. İbn Hişâm, *Şerhu Katri'n-nedâ*, 101.

⁷⁴ İbn Hişâm, *Şerhu Katri'n-nedâ*, 28-29.

Burada görüldüğü gibi İbn Hişâm söz konusu eserinde Arap diliyle ilgili konuları incelerken birçok Arap dili âliminin görüşlerine yer verdiğini bazen de bu görüşleri karşılaştırarak isabetli bulduğu görüşü tercihte bulunduğunu söylemek mümkündür. Bu durum, ayrıca onun Arap dilindeki tercihlerinde seçici olduğunu da göstermektedir.

Sonuç

Arap dilinin önde gelen âlimlerinden olan İbn Hişâm, hicri sekizinci asırda yaşamış önemli bir Arap dili âlimidir. Dönemin önde gelen âlimlerinden ders alan İbn Hişâm, Arap dili alanında birçok eser telif etmiştir. *Şerhu katri'n-nedâ ve belli's-sadâ* adlı eseri de bunlardan bir tanesidir. İbn Hişâm, söz konusu eserinde bazı dilcileri sıklıkla zikrederken bazılarına ise çok az atıfta bulunmuştur. İsimlerini en çok zikrettiği dilciler arasında Sîbeveyhi, Kisâî, Ferrâ, Ebu'l-Hasen Ahfeş, Ebu'l-Abbâs Muberrred, İbnu's-Serrâc ve Ebû 'Alî el-Fârisî yer almaktadır.

İbn Hişâm, *Şerhu katri'n-nedâ*'da birçok dilcinin görüşlerine atıfta bulunmuştur. Ancak zikrettiği âlimlerin görüşlerinden bazılarını kabul ederken bazılarını da reddetmiştir. Bazı durumlarda da ele aldığı görüşlerle ilgili herhangi bir yorum yapmadan sadece nakletmekle yetinmiştir. Dolayısıyla İbn Hişâm, Arap diliyle ilgili çeşitli görüşleri karşılaştırmış, tarafların iddia ve delillerine yer vermiş, daha sonra da kendi görüşünü delillendirmeye çalışmıştır.

Böylece müellifin dil âlimlerine karşı sergilediği bu tutum, ele aldığı Arap dili konularını iyice araştırdığını ve en sağlam bulduğu görüşü tercih ettiğini göstermektedir. Ayrıca bu durum, İbn Hişâm'ın Arap dilinin önde gelen âlimlerinden birisi olduğu ve dille ilgili tercihlerinde taassupla hareket etmediğini de göstermektedir.

Kaynakça

- Bağış, Mehmet. *Beydâvî Tefsîri'nde Kur'ân İlimleri ve Tefsir Usûlü*. ed. İbrahim Baz. Mardin: Şırnak Üniversitesi Yayınları, 2018.
- Birişik, Abdulhamit. "Kıraat". *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. 25/426-433. Ankara: TDV Yayınları, 2002.
- Cengiz, Emin. *Endülüs Tefsirinde Filolojik Yaklaşımlar İbn Ebî Zemenîn Örneği*. ed.: İbrahim Baz - Yaşar Acat, Mardin: Şırnak Üniversitesi Yayınları, 2018.
- Cengiz, Emin. "Arapçada Bazı Nahiv Konularının Öğretilmesinde Kur'ân Ayetlerinden Yararlanma Metodu: 'Aded-Ma'Dûd Örneği'". *Al-Farabi 9th International Conference on Social Sciences, Nakhchivan' University*. ed. Ali Haşimov ve Mehman Şabanov. 455-463. Azerbaycan: Farabi Yayınevi, 2021.
- Cengiz, Emin. "İbn Ebî Zemenîn'in (öl. 399/1008) Tefsîru'l-Kur'âni'l-'Azîz Adlı Eserinde Şiirle İstişâh Yöntemi". *Şırnak Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, 8/16 (Nisan 2017), 101-116.
- Çetin, Nihad M. "Arap" (Yazı, Dil, Edebiyat). *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. 3/ 276-309. İstanbul: TDV Yayınları, 1991.
- Demirayak, Kenan. *Arap-İslam Edebiyatı Literatür Bilgisi*. İstanbul: Cantaş Yayınları, 2016.
- Demirayak, Kenan—Bakırcı, Selami. *Arap Dili Grameri Tarihi (Başlangıçtan Günümüze)*. Erzurum: Atatürk Üniversitesi Fen-Edebiyat Fakültesi Yayınları, 2001.
- Durmuş, İsmail. "Müberred". *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. 31/432-434. İstanbul: TDV Yayınları, 2006.
- Halebî, Ebu't-Tayyib Abdulvâhid b. Ali el-Luğavî. *Merâtibu'n-Nahviyyîn*. nşr. Muhammed Ebu'l-Fadl İbrâhîm. Kahire: Mektebetu Nahdati Mısır ve Matba'atihâ, ts.
- İbn Hacer, Ahmed b. Alî b. Muhammed el-Askalânî. *ed-Dureru'l-Kâmine fi A'yânî Mieti's-Sâmine*. 4 Cilt. Haydarâbâd: Dâiretu'l-Meârifî'l-Osmâniyye, ts.
- İbn Hişâm, Ebû Muhammed Cemâlüddin 'Abdullah b. Yûsuf b. Ahmed b.'Abdillâh b. Hişâm el- Ensârî. *Şerhu katri'n-nedâ ve belli's-sadâ*. nşr. Berekât Yusuf Hebbûd. Beyrut: Şeriketu Dâru'l-Arkam, ts.
- Enbârî, Ebu'l-Berekât Kemâluddîn Abdurrahmân b. Muhammed b. Ubeydillâh *Nuzhetu'l-elibbâ' fi tabakâti'l-udebâ'*. nşr. İbrahim es-Sâmerrâ'î. Ürdün: Mektebetu'l-Menâr, 3. Basım, 1985.
- İbnu'n-Nedîm, Ebu'l-Ferec Muhammed b. Ebî Ya'kûb İshâk b. Muhammed b. İshâk en-Nedim. *el-Fihrist*. nşr. Yûsuf Alî Tevîl. Beyrut: Dâru'l-Kutubi'l-İlmiyye, 3. Basım, 2010.
- Karadeniz, Felemez. *Şerhu'l-Muğni, Şerhu Katri'n-Neda, Şerhu Şuzuri'z-Zeheb ve El-Fevaidu'd-Diyaiyye Fi Şerhi'l-Kafiye'deki Şahit Beyitlerin Tahlili*. Van: Yüzüncü Yıl Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, 2013.
- Kılıç, Hulûsi. "Basriyyun", *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. 5/117-118. İstanbul: TDV Yayınları, 1992.
- Sancak, Yusuf. "İbn Hişâm el Ensârî Hayatı, Şahsiyeti, Eserleri ve Gramerle İlgili Bazı Görüş ve Tercihleri Üzerine Bir Deneme", *Atatürk Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, 14 (1999), 201-218.
- Sîbeveyhi, Ebû Bişr 'Amr b. 'Osmân b. Kanber. *el-Kitab*. nşr. Abdusselâm Muhammed Hârûn. 5 Cilt. Kahire: Mektebetu'l- Hancî, 4. Basım, 2004.
- Sîrâfî, Ebû Sa'id Hasen b. 'Abdillâh. *Ahbâru'n-Nahviyyîne'l-Basriyyîn ve Merâtibihim ve Ahzi Ba'dihim ân Ba'd*. nşr. Muhammed İbrahim el-Bennâ. Kahire: Dâru'l-İ'tisâm, 1985.

- Suyûtî, Ebü'l-Fazl Celâlüddîn Abdurrahmân b. Ebî Bekr b. Muhammed. *Buğyetü'l-vu'ât fi tabâkâti'l-luğaviyyîn ve'n-nühât*. nşr. Muhammed Abdurrahîm. Beyrut: Dâru'l-Fikr, 2005.
- Şevkî Dayf. *el-Medârisu'n-nahviyye*. Kahire: Dâru'l-Me'ârif, 7. Basım, ts.
- Tayyâr, Altıkulaç. "Kisâî, Ali b. Hamza". *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. 24/69-70. Ankara: TDV Yayınları, 2002.
- Ülker, Şehmus. *İbn Akîl ve Şerhu İbn Akîl Adlı Eseri*. Erzurum: Atatürk Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Doktora Tezi, 2018.
- Yavuz, Mehmet. "İbn Cinnî". *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. 19/397-400. İstanbul: TDV Yayınları, 1999.
- Yazıcı, Hüseyin. "İbnü's-Serrâc". *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. 21/205-206. İstanbul: TDV Yayınları, 2000.
- Zirikî, Hayruddîn. *el-A'lâm*. 8 Cilt. Beyrut: Dâru'l-İlmil-Melâyîn, 15. Basım. 2002.
- Zubeydî, EbûBekr Muhammed b. Hasan. *Tabakâtu'n-nahviyyîn ve'l-luğaviyyîn*. nşr. Muhammed Ebu'l-Fadl İbrâhîm. Kahire: Dâru'l-Me'ârif, 2. Basım. ts.